

J.P. Sigmond

Museale presentaties van de Nederlandse Geschiedenis in het Rijksmuseum

Inleiding op twee studies

Naast het verzamelen, bewaren en bestuderen van objecten behoort het in een zekere samenhang publiekelijk presenteren ervan tot de essentiële taken van een museum. De uiterlijke vorm van hetgeen verzameld wordt geeft daartoe ook alle aanleiding. Het gaat immers meestal om vormen van materiële cultuur die een genoegen voor het oog zijn en alleen al door hun verschijningsvorm en diversiteit aanspreken.

Wat er verzameld wordt hangt nauw samen met de tijd waarin dat gebeurt en weerspiegelt in zekere zin de smaak en interesse van de verzamelaars en hun omgeving van dat moment. Datzelfde geldt voor de presentaties, zowel voor de vorm als de inhoud. Ook daarin zien we contemporaine opvattingen en waardering van producenten en publiek terug; opvattingen die door de tijd heen uiteraard aan verandering onderhevig zijn.

De verzamel- en presentatiegeschiedenis van het Rijksmuseum zal in het jaar 2000 een periode van 200 jaar beslaan. Op 31 mei 1800 opende de Nationale Konstgallerij in het paleis Huis ten Bosch in Den Haag zijn deuren voor het publiek, nadat op 19 november 1798 het Uitvoerend Bewind een voorstel van de Agent van Financiën, Alexander Gogel, had goedgekeurd om te komen tot de instelling van een Nationaal Museum. Sedertdien is de collectie van dat Nationale Museum gestaag gegroeid en is hij in vele vormen aan het publiek gepresenteerd.

Onze kennis van de geschiedenis van het Rijksmuseum kent nog vele witte plekken. Het is daarom verheugend dat met het afscheid van prof.dr. Henk van Os als directeur van het Rijksmuseum het 'Onderzoeksfonds voor de geschiedenis van het Rijksmuseum' is ingesteld. In dat kader bestudeerden twee onderzoekers, drs. Johan Bos en drs. Eveline Sint Nicolaas, twee verschillende perioden van de opstelling van de afdeling Nederlandse Geschiedenis en de totstandkoming ervan. In de navolgende twee bijdragen doen zij verslag van hun bevindingen.

De afdeling Nederlandse Geschiedenis is eind jaren twintig van deze eeuw tot stand gekomen. Toen werd het Museum voor Geschiedenis en Kunst, dat onderdeel uitmaakte van het Rijksmuseum, opgesplitst in een Nederlands Museum voor Geschiedenis (nu de afdeling Nederlandse Geschiedenis) en een Rijksmuseum voor Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid (nu de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid). Deze ingrijpende reorganisatie was zeker niet het gevolg van een gril, integendeel, er was een langdurig debat aan vooraf gegaan. Dat debat was al in 1919 geopend toen de regering een rijkscommissie van advies inzake de reorganisatie van het museumwezen in het leven had geroepen. Deze commissie moest orde scheppen in de onoverzichtelijke museumstructuur die was ontstaan door het onsamenhangende verzamelbeleid in de tweede helft van de

negentiende eeuw. Als toppunt van onduidelijkheid werd de situatie in het Rijksmuseum beschouwd, waar kunst en geschiedenis elkaar verdrongen, hetgeen tot een ondoorzichtige potpourri van historische en kunst-historische opstellingen had geleid.

Hoe zich de discussie in de commissie heeft ontwikkeld en wie daaraan deelnamen kunt u nalezen in de bijdrage van J. Bos. Onder meer blijkt hoe groot de invloed van de toenmalige hoofd directeur van het Rijksmuseum, F. Schmidt-Degener, is geweest. Schmidt-Degener heeft zich persoonlijk met de opsplitsing van de collecties van het Museum voor Geschiedenis en Kunst bezig gehouden en ook de inrichting van de historische afdeling ter hand genomen. Als kunsthistoricus was Schmidt-Degener een aanhanger van de esthetische richting en esthetiek was ook een belangrijk ijkpunt voor de schifting van objecten en voor de inrichting van het Nederlands Museum voor Geschiedenis.

'Volkskunst', lagere beschavingsgeschiedenis, werd door hem doorverwezen naar het Museum voor Volkskunde in Arnhem, het huidige Openluchtmuseum. Bij de selectie verdween dan ook alles wat hij daartoe rekende naar die instelling. Datzelfde gebeurde met grote delen van de militariacollectie, die in bruikleen werden gegeven aan het nieuw opgerichte particuliere Legermuseum van F.A. Hofer in kasteel Doorwerth. Onderhandelingen met het Amsterdamse Scheepvaartmuseum waren langdurig, maar leidden niet tot samenwerking.

Natievorming stond voor Schmidt-Degener bij de inrichting van de historische afdeling centraal. Dit element had bij de instelling van het Nationale Museum in 1798 ook al een rol gespeeld. Schmidt-Degener had zich tot doel gesteld een grootse evocatie van het nationale verleden te geven, geen volledig overzicht. In dat Nederlands Museum voor Geschiedenis werden door hem in het begin van de jaren dertig twee afdelingen ingericht: een afdeling betreffende de geschiedenis ter zee en een betreffende de geschiedenis te land. In de opstelling werd consequent gebruik gemaakt van authentieke objecten. Dat was te danken aan de invloed van de historicus Johan Huizinga, die als lid van

genoemde regeringscommissie duidelijk had gemaakt dat er naast esthetisch genot ook zoiets bestond als historisch genieten. De nadruk op authenticiteit is gehandhaafd tot op de dag van vandaag, niet in het minst omdat de kwaliteit van de meeste objecten bijzonder hoog genoemd mag worden. Centraal stonden objecten als de spiegelversiering van de 'Royal Charles', het schilderij *De slag bij Waterloo* van J.W. Pieneman, het harnas van Piet Hein, de Michiel de Ruyter-collectie, de Nova Zembla-relieken, zeeheldenportretten, de roodfluwelen aktetas van Johan de Wit, de kist van Hugo de Groot, het stokje van Oldenbarnevelt, etc. Het zijn de objecten die ook nu nog de bezoeker opvallen als hij door de zalen van de afdeling Nederlandse Geschiedenis loopt.

De opstelling van Schmidt-Degener was geen lang leven beschoren. In verband met het dreigend oorlogsgevaar werd de opstelling in 1939 afgebroken en werden de objecten opgeslagen. Na de oorlog heeft het tot 1971 geduurd alvorens een compleet nieuwe inrichting de noodopstelling van na de oorlog verving. Die noodopstelling was samengesteld door dr. R. van Luttervelt, die tot 1960 de enige verantwoordelijke persoon voor de afdeling was. Hij hief in deze opstelling de vooroorlogse scheiding tussen geschiedenis te land en ter zee op en voegde het geheel samen tot een geïntegreerde chronologische opstelling, die liep van de vijftiende eeuw tot en met Waterloo. Van Luttervelt stierf in 1963.

Een jaar eerder, in 1962, was D.H. Couvée aangesteld om aan de inrichting van de nieuwe presentatie Nederlandse Geschiedenis leiding te geven. Naar de ontstaansgeschiedenis van deze presentatie werd door drs. E. Sint Nicolaas onderzoek gedaan.

Vorm en inhoud van de te realiseren nieuwe presentatie gaven aanleiding tot diepgaande discussies in de museumstaf. De plannen werden meermalen gewijzigd, niet in de laatste plaats door de inbreng van inrichtings-architect Dick Elffers, die een groot, nog immer zichtbaar stempel drukte op de presentatie.

Het is opmerkelijk dat men ondanks alle discussie uiteindelijk toch weer uitkwam op *capita selecta* van de Nederlandse Geschiedenis, in plaats van het gehele geschiedverhaal. De authenticiteit van het originele historische object stond voor Couvée voorop. Objecten waren geen kunstvoorwerpen maar historische objecten. Maar hij kon er niet omheen dat het ging om een historische opstelling in een voornamelijk kunsthistorisch museum. Veel van de objecten hebben daarbij nu eenmaal ook een kunsthistorische connotatie. De nieuwe opstelling liep nu door tot na de Tweede Wereldoorlog, maar bij de invulling van de meest recente geschiedenis deed het gebrek aan collectie zich ernstig gevoelen.

Op 21 oktober 1971 werd de nieuwe opstelling geopend door Koningin Juliana. Het is deze opstelling die, met een aantal wijzigingen en aanvullingen, tot op de dag van vandaag te zien is. De wijzigingen zijn overigens niet onaanzienlijk. Zo is de opstelling gewijd aan de Tweede Wereldoorlog verdwenen, is een inleiding over dialecten verdwenen evenals gesproken verhalen, is de entreezaal gecompriemd, is er een VOC-galerij toegevoegd en zijn de zalen over de negentiende en twintigste eeuw tot 1940 vernieuwd.

Bekijken we beide opstellingen Nederlandse geschiedenis, die met zo verschillende uitgangspunten tot stand zijn gekomen, dan valt op hoe dominant de rol van de aanwezige collectie is. De objecten in de collectie dwingen de museuminrichter in een bepaalde richting. Het is mogelijk via bepaalde objecten boodschappen door te geven door de ordening, de manier van plaatsen en de bij-schriften, maar niet alle objecten laten zich zo manipuleren; zij zijn weerbarstig en dwingen hun eigen indruk af. Het is daarom misschien toch niet zo opmerkelijk dat ondanks alle vernieuwingen in de presentatie van de Nederlandse geschiedenis in de afgelopen eeuw de objecten en daarmee het verhaal in grote lijnen dezelfde zijn gebleven. Zowel bij Schmidt-Degener als bij Couvée spelen objecten als de spiegelversiering van de 'Royal Charles', Pienemans *Waterloo*, de Nova Zembla-collectie etc. een prominente

rol. In feite bepalen zij het gezicht van de inrichting. Zij geven eigenlijk daarmee ook richting aan de invalshoek, de nationale politiek/militair/maritieme geschiedenis, de natievorming die Schmidt-Degener als uitgangspunt nam. Dit effect is nog versterkt door het afstoten van de zogenaamde volkskunst die nog als een tegenwicht had kunnen dienen. Het betekent ook dat er een verhoudingsgewijs sterke nadruk ligt op de Gouden Eeuw.

Door het object en zijn historische authenticiteit voorop te stellen en door de aard van de objecten leunt de opstelling tegen die van de kunsthistorische opstellingen in het Rijksmuseum aan, zij het dat er een ander verhaal verteld wordt en bij objecten een historische interpretatie voorop staat. Ook ligt er een andere beleving, een historische, aan ten grondslag. Maar er is zeker ook ruimte gelaten voor een esthetische beleving.

Het is nu ruim 25 jaar geleden dat de presentatie Nederlandse Geschiedenis in zijn huidige vorm werd geopend, en de discussies over een nieuw concept zijn geopend. Die discussies moeten ertoe leiden dat in de volgende eeuw aan een nieuwe museale presentatie kan worden begonnen. Onderzoeken als de twee hier gepresenteerde moeten daartoe een wetenschappelijk verantwoorde basis leggen.